

Диана Белчева /София/

ХУДОЖЕСТВЕННОТО НАСЛЕДСТВО
НА ФЕЛИКС КАНИЦ, ПОСВЕТЕНО НА БЪЛГАРИЯ

Името и делото на бележития унгарец – учения, пътешественика и човека Феликс Каниц отдавна вече е не само енциклопедическо понятие, но е придобило широка известност и се ползува с подчертан интерес сред научната общественост. Ако това важи за науката в почти всички средноевропейски страни, то за България, за българската историческа, етнографска, археологическа наука, това е установен факт. Плод на тази популярност и интерес се явяват и многобройните изследвания на неговата биография, дело и приноси, на непрекъснатите за едно столетие преиздавания на неговите трудове.

На тази общо взето позната картина, странно и неестествено изпъква слабият научен интерес, проявен от страна на изследователите към художественото наследство на Феликс Каниц. Странно е, че неговите многобройни акварели, графични произведения, илюстрации и пр., досега не са били обект на специални изкуствоведчески изследвания, че не са разкрити силните и слабите страни в неговото творчество. По-съществено е обаче, че не е показано мястото на това творчество в общото културно наследство в родината му, а още повече в това на България и особено за развитието на българския художествен живот през 60-те, 70-те години на XIX век.

Научно-изследователската дейност и творчеството на Феликс Каниц са един от най-сериозните приноси през XIX век към всестранното запознаване на европейската научна общественост с географията, етнографията и историята на България, с живота и борбите на нейния народ. От всички пътеписни трудове за Балканите излезнали през миналия век, несъмнено съ-

чиненията на този "Колумб на Балканския полуостров", както го наричат някои, имат най-голям успех в Европа.

Първото пътуване до България Каниц извършва през лятото на 1860 година. Резултатите от своите проучвания и наблюдения издава през 1868 година в "Денкшрифт" на Виенската академия и в голямата тритомна монография "Дунавска България и Балканът", излязла между 1875 и 1879 година в Лайпциг. Макар обемиста и доста скъпа книгата бързо се разпродава, което налага ново допълнено и поправено издание през 1880-1881 година, т.е. след Освобождението на България. Освен на немски, трудът на Каниц излиза и на френски /Париж 1882 г./. Към неговите съчинения проявява интерес и Русия. Там се появява на бял свят под заглавие "Дунайская Болгария и Балканский полуостров", Санктпетербург, 1876 година.

Книгата на Каниц за България и българския народ, притежаваща много научни качества, излиза в един важен за страната ни исторически момент. Българският народ е привлякъл вниманието на света с борбата си за църковна независимост /описана подробно и с дълбоки симпатии от Каниц/, въстаническите си движения за постигане политическо освобождение и връх на които е жестоко потушеното Априлско въстание от 1876 година. То става повод за свикването на Санстефанската посланишка конференция и за обявяването на Освободителната руско-турска война, последвана от Берлинския конгрес /1878 г./. За по-широкото разпространение на книгата е спомогнало обаче и друго едно качество, каквото никое от останалите съчинения от този род върху тия земи не е притежавало: многобройните и различни изображения, направени по скици на самия автор по време на пътуванията му. С такива изображения в текста и на отделни таблици е изпълнено цялото съчинение. Те представят нагледно видените от него природни картини и житейски сцени, повечето от които той описва и с думи. Съчинението на Каниц "Дунавска България и Балканът" следователно може да бъде изтъкнато като първи и то значителен опит за представяне България в образи. Неговото значение в днешно време става историческо, придобива още по-голяма познавателна стойност.

По-голямата част от тези изображения са с цената на документи от едно изчезнало вече минало: такива са изображенията на българските градове, на много разрушени или изчезнали вече старини /дотогава сравнително по-добре запазени/, на битови сцени, носии и други атрибути. При това повечето от тях имат и художествена стойност, защото техният автор е бил и по дух, и по образование преди всичко художник.

На първо място прави впечатление голямото разнообразие на скиците, рисунките и картините му. Той е рисувал по всяко време, навсякъде и всичко, което е привличало вниманието му. В творчеството му са изобразени и българският земеделец, и българският занаятчия, и българската жена, и българската къща, и българските градове, крепости и старини, но над всичко като че ли стои българската природа, най-красивите и омайни кътчета на нашата земя – Белоградчишките скали, Вратцата, Искърското дефиле, Черноморието, река Дунав и други. Всичко изброено е показано така, както е било преди повече от сто години, което е много важно за нас.

Тук на преден план изпъква друг отличителен белег на творчеството на Феликс Каниц, като художник – точността, стигаща до документалност, с която изобразява обектите, спрели вниманието му. Подробностите за бита на нашия народ са изключително точни. Например различните скици и рисунки на оръдия на труда, на предмети от домашния бит, на архитектурата и интериора, на занаятчийската дейност са наистина енциклопедични и имат огромна познавателна стойност. Археологическите проучвания на редица обекти като Видин, Мадара, Преслав, Никополис ад Иструм, които той прави, както и изработените карти на местонахождението на различни старини по българските земи не са загубили стойността си до днес. За голямо съжаление не всичко, което пътешественикът е рисувал е запазено до наше време. Неговите точни образи обаче ни дават рядката възможност да възстановим голямата част от смятаните за безвъзвратно изчезнали паметници от нашата история, етнография и археология.

Картините на Каниц са познати най-вече в гравюри, пре-

димно от двете издания на съчинението "Дунавска България и Балканът" и във френския му превод, а също и в акварели, които се пазят и днес в България, в архива на Българската академия на науките, като подарък от племенника му Жак Каниц, направен със съдействието на бившия български пълномощен министър във Виена Тодор Недков.

Тема на акварелното творчество на Феликс Каниц са предимно природният и градският пейзаж. Пейзажното му творчество е създадено в период, когато в българското възрожденско изкуство пейзажът все още не се е обособил като самостоятелен жанр и като изключим отделни рисунки на Захари Зограф, Николай Павлович и някои други възрожденски художници, се развива в рамките на религиозната стенна живопис. В този смисъл един толкова различен възглед за мястото на природата в изкуството и художествените похвати, характерни за реалистичното, светско изкуство с неговото ново разбиране за пространствено изграждане, форма, колорит, светлина, за композиция и рисунка, безспорно ще съдействува за ускоряването на процеса на преодоляване на религиозната изобразителна система и приобщаването на българското изкуство към съвременните европейски художествени завоевания.

Но обикновено нарисуваните от Каниц гледки са оживени с лица или сцени от живота. Човекът и неговият бит постоянно привличат вниманието му като художник. И с право може да се каже, че за появяването и утвърждаването на битовия жанр в българското изобразително изкуство голяма роля изиграват и рисунките от натура из българския възрожденски бит на Каниц. В края на XVIII век Балканският полуостров представлява арена на национално-освободителни борби, които имат своите корени в местните икономически и социални условия. Върху почвата на тези движения в изкуството на Балканите се ражда един своеобразен революционен романтизъм, който обхваща в идейноестетическата си програма възвеличаването на народа, неговия бит, нрави и обичаи.

За разлика от пейзажните си творби в битовите си картини Каниц като че ли извежда на преден план не чисто худо-

жествената задача да пресъздаде един бит, с неговото духовно и емоционално тълкуване. Този дял от неговото творчество придобива по-скоро изследователски характер – да проучи и точно да опише този бит. Тук рационалното начало на твореца е взело превес над емоционалното. Неговите гравюри се отличават с точност, натуралност, илюстративност, с едно предпочитание към статуарност и тържественост по отношение на композицията. Чрез здравата и точна рисунка и правилното, пропорционално изграждане на фигурите той създава идеални и чисти форми, постигнати чрез плавни светлосенъчни преходи. Но макар че в тези композиции Каниц най-ярко се проявява като представител на академичния реализъм, ние виждаме, че той се придържа към неговите демократични традиции – обръща се към битовия жанр, който е чужд и дори е отричан от академическата естетика.

Битовите картини на Каниц всъщност откриват за Европа бита и труда на един забравен славянски народ и така насочват към неговата трудна историческа съдба. Затова политическата актуалност на творческите задачи, които си поставя в тези творби художникът, е несъмнена. Той решава в тях и много от задачите, които все още не са по силите на младото светско изкуство на България. И макар, че приоритет в тях има описателното, етнографското начало, талантът му на рисуващ и колорист му позволява да създаде битови творби, често пъти белязани и със сериозни художествени качества.

Но приносят на Каниц в обновителния за българското изкуство процес не се ограничава с идеите му като пейзажист и битовист. Особена стойност придобиват неговите творби с исторически сюжети, като се има в предвид, че историческата тема, историческата картина в този период заема водещо място в творчеството на българските художници. Стимулите за това са много. Те включват както историческите предпоставки, така и редица фактори от обществен, социален и психологически характер. Българската историческа живопис и графика ще се ориентира към академично-реалистичната европейска историческа картина и в усилията си към овладяването на нейните художествени принципи ще бъде подпомогната и от творческото присъст-

вие на Феликс Каниц в художествения живот на късното българско възраждане.

Какво всъщност отличава живописните и графични творби на Феликс Каниц с историческа тематика – най-общо може да се каже, че в тях преобладават две теми – България през турско робство и събитията през Руско-турската освободителна война. И към двете теми художникът пристъпва от позициите на обективното, правдиво тълкуване на историческите факти и събития със средствата на реалистичния художествен език. Вярност към натурата, любов към етнографския битов детайл се съчетават с умението да изгради образи, носители на характерни национални черти. Но една такава преценка на обективистичната живопис би се превърнала в хладен исторически документ, ако не е стоплена от съпричастието на художника от тези събития, от дарбата му да проникне в емоционалната духовна същност на отделното събитие и в образа на човека и така да постигне толкова необходимия за историческата картина баланс между историческата достоверност и силно художествено въздействие. Нещо повече, в много от творбите си Каниц показва умението си да обобщава и монументализира, да създава впечатляващи като пространствена и пластическа организация многофигурни композиции – качества, които разкриват едни по-различни възможности от тези, можеха да бъдат констатирани в лиричното му, интимно като звучащо пейзажно творчество и в рационалното му битово творчество.

От това кратко резюме за художественото творчество на Феликс Каниц, посветено на България, се вижда, че неговите стремления се насочват към всичко значимо в историята и борбите на българския народ, докосват се до пластове на вековете и цивилизациите, наслоени на българските земи, прехласва се пред красотата на българската природа.

Чрез творбите си Феликс Каниц дообогатява познанията на европейския свят за разпространението на българския етнос в района на Долни Дунав и в сърцето на Балкана, допълва белите петна за "географията" на този малко познат и кръстопътен район, разкрива бита и поминъка, етнографията и живота на

българина. Нещо повече – с таланта на художника и дълбочината на търсещия творец, дори с пристрастието си на приятел и откривател, той представя и духовния мир, човешки и национални качества и стремежи на българите. Представя ги от време и епоха, известна като епоха на българския ренесанс, когато са ферментирали идеите и стремежите, осъществили съвременна България.

Разнообразни и богати на художествени похвати и качества, творбите на Феликс Каниц имат една изключителна стойност – те са незаменими исторически документи за едно отдавна отминало, но незабравимо за българския народ време. Поради това тяхната последваща интерпретация, оценка и популяризация ще извисява още повече полезната и благородна роля не само на изследователя, но и на твореца Феликс Каниц, ще го прави още по-търсен, използван и тачен приятел и заслужил човек за България.